

Kimlik ve Çokkültürcülük Sosyolojisi

Mehmet ANIK, Açılım Kitap. 2012, 311 sayfa, İstanbul

Eser, Mehmet Anık'ın çokkültürlü (multiculturalist) bir toplumda kimlik algısı: İsveç'te yaşayan Türk göçmenleri Örneği adlı doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. “söz konusu çalışma, İsveç'e yönelik nitel bir alan araştırmasıdır. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler içerisinde çokkültürlülüğü devlet politikası olarak benimsemiş nadir ülkelerden bir tanesi olan İsveç'in gerek bu yöndeki politikası incelenmiş, gerekse de bu ülkede yaşayan Türklerin kimlik algıları, kuşaklararası farklılıklar temelinden ele alınıp değerlendirilmiştir”(s. 14) esere kimlik konusyla giren yazar, insanın kimlikten bağımsız düşünülemediği kabuluyle konuyu ilerletmektedir. Yazarın ifadesiyle (s. 10) kimlik insanın var olmasıyla birlikte ortaya çıkan bir olgu olmakla birlikte, özellikle XX. Yüzyılın ikinci yarısından sosyal bilimlerde giderek popüler hale gelen ve pek çok tartışmanın merkezinde yer alan bir kavram halini almıştır. Klasik sosyoloji geleneğinde toplumsal ve/yahut ulusal kimlik yüceltilirken, alt kimlikler ikinci plana itilmiştir. Toplumsal kimlik karşısında bu kimlik türleri, tek başına bir değer ifade etmeyen unsurlar olarak görülmüştür. Gerek sosyolojinin ortaya çıktığı Avrupa'da gerekse de Türk sosyolojisinde, kimlik konusunda başlangıçtaki hâkim yaklaşım bu olmuştur.

Ancak özellikle son zamanlarda kimlik farklılıklarına yapılan atıflar giderek artmıştır. Küreselleşmenin bütün halleriyle kendisini serdettiği bir dünyada, ulusal sınırlar içerisine hapsolmuş ve bastırılmış kimliklerin “kendilik” talepleri de dolayısıyla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Farklı dil, din ve etnisiteye mensup insanların, kendi kimlikleriyle

varlıklarını sürdürme taleplerine dair sesler artık daha gür bir şekilde çıkmaktadır. Ulus-devletler içerisinde belli bir etnisiteye yapılan vurgu diğer etnik ve kültürel unsurların inkârı üzerine kurulu olduğu için, farklılığa dair söylemlerin bir tür vatan hainliği konseptine büründürülmesi yıllarca karşılaşılan bir durumdur. Ancak az önce de ifade edildiği gibi özellikle dünyanın küresel alanda ivme kazandığı şu son dönemlerde kimlik ve kültürel farklılığa olan yaklaşımlarda ciddi değişimler gözlemlenmektedir. Farklılıkların bir arada barış içerisinde yaşatılması için ortaya atılan yaklaşımlar, farklı kavramsallaştırmaların kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu farklı kavramlardan biri de şüphesiz çokkültürlülük kavramıdır. Ulus- devletlerin zihniyet ve iktidarının gittikçe aşınmaya ve aşılmaya başlamasıyla bu kavrama olan atıflar da önemli oranda artış göstermiş ve göstermektedir. Nitekim bu çalışmada da çokkültürlülüğe önemli bir misyon yüklenilmiştir. Çokkültürlülük ile çokkültürcülüğü belli bir sınıfsal ayrıma tabi tutan yazara göre (s.12) çokkültürlülük, bir toplumda farklı kültürlerin varlığına işaret eden bir olgudur. Çokkültürcülük ise, siyasal anlamda çokkültürlülüğün tanınmasını içermektedir. Bir toplumda bir kültürün ön plana çıkartılıp ötekilerinin bastırılmasının aksine, farklı etnik, dinsel ve/ya-hut cinsel kimliklere ait kültürel farklılıkların kabul edilmesi ve bunlara yaşam alanının tanınması, çokkültürcülüğü işaret etmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi yazar çalışmasına kimlik konusuyla giriş yapmış ve kimlik konusu çalışmanın önemli parametrelerinden biri olarak görülmüştür. Dolayısıyla çalışmada kimlik konusuna oldukça geniş bir yer ayıran yazar kimliğe dair teorik tartışmaların içeriğini bir tür kazı çalışmasına tabi tutarken; uygulamaya konulan ya da konulmaya çalışılan kimlik çeşitleri ve tasniflerine de değinmiştir. Bunlar: bireysel kimlik: kendini gerçekleştirme arayışı (s. 40), grup kimliği: çoğul aidiyetlerden aidiyetlerin çoğulluğuna geçiş (s. 46), etnik kimlik: birlik ve ayrılık çabalarının karmaşık dengesi (s. 50), ulusal kimlik: krizden çıkış arayışı (s. 55), medeniyet kimliği: küller altındaki ulus-üstü yapılar yeniden canlanıyor mu (s. 64) gibi tasniflerden oluşmaktadır. Bu tasniflerin hepsi de aslında bir arada yaşamanın imkanını sorgulama ve bir aradalığı mümkün kılmaya çalışmanın farklı veçheleridir. Aralarında

derece farkı ise farklılıklara dair geliştirdikleri söylemlerdir. Bunların hiçbiri şüphesiz bir birbirinden tamamen bağımsız olmamakla beraber, geliştirdikleri söylemsel nitelik ve nicelik bakımından farklılık arz etmektedirler. Yazarın, kimlik konusunu bu denli geniş bir çerçevede ele alması, onun aslında çokkültürcülük konusuna olan yaklaşımını da deşifre ediyor. Kimliklerin, farklılıklarını veya benzerliklerin yaşatılması ve serdedilmesinde referans alınan temel bir veri olduğunu kaydetmek gerekiyor. Yazar da bu farkındalıkla hareket etmiş olsa gerek, kimliğe genişçe bir yer ayırdıktan sonra çokkültürcülük konusuna giriş yapmıştır. Anık, bu bölümde çokkültürcülüğün neliği üzerinden genişçe bir teorik tartışma yürütmüştür. Yazar burada da çokkültürlülük ile çokkültürcülüğün birbirinden farklılığını dile getirerek konuya giriş yapmıştır. Yazara göre (s. 76) çokkültürcülük, çokkültürlülüğü benimsemiş olmayı içermektedir. Bu yönüyle çokkültürcülük; bir toplumda etnik, dinsel, cinsel, kültürel bedensel, dilsel farklılıklar temelindeki kimliklerin kabulüne ve bireylerin ve/yahut grupların bu tür farklılıklarından dolayı negatif ayrımcılığa maruz kalmalarının önlenmesine yönelik bir kimlik siyasetidir. Bu açıdan bakıldığında, çokkültürlülüğü kabul etmiş ve sahip oldukları kültürel çeşitliliğe yönelik çeşitli uygulamaları benimsemiş Kanada, Avustralya ve İsveç gibi ülkeler çokkültürcü (*multiculturalist*) devletler olmaktadır. Dolayısıyla çokkültürlülük sosyolojik anlamda bir durum tespiti ve bu çerçevedeki tartışmaları içerirken, çokkültürcülük sosyo-politik bağlamda kimliksel farklılıkların kabulünü ve onaylanmasını içermektedir.

Çokkültürlülük tartışmaları ekseninden hareket eden yazar-detaylarına burada girilmeyecek-felsefi temeldeki tartışmaları genişçe bir zaviyeden ele aldıktan çokkültürlülüğün pratikteki yansımalarına değinmek üzere başka bir alt başlık açtığı bu bölümde, kavramın tecessüm ettiği ülkelerin farklılıklara dair yaklaşımlarını eksileri ve artılarıyla ele almıştır. Çokkültürlü Anlayışın Dünyadaki Yansımaları (s. 121) alt başlıklı bu bölümün, çalışmanın uygulama evresi için de bir hazırlık niteliğinde olduğunu kaydetmek gerekiyor. Bu bölümde yazar çokkültürcülüğe geçişin uygulamalarına değinmektedir. Yazara göre (s. 122) günümüzde çokkültürcülük tartışmalarında öne çıkan Kanada, Avustralya, Amerika

ve İsveç gibi Batılı devletler incelendiklerinde, bu ülkelerin belli noktalarda ortak özellikler taşıdıklarını söylemek mümkündür. Endüstriyel açıdan gelişmişlik, yaşlılık sorunu, uluslar arası göç, etnik çeşitlilik, ortak kader vurgusu, gelişmiş refah düzeyi, geniş toprak parçaları vs. etkenler, bu ülkelerin ortak özellikleri olarak gösterilebilir. Ayrıca pozitivist mesafeli olmayı da bu ülkelerin ortak özellikleri arasında zikreden yazara göre bu mesafeli duruş söz konusu ülkelerdeki sosyal bilim literatüründe çokkültürlülüğü savunan yayınların artmasına imkan tanımıştır. Nitekim pozitivist, sadece sosyal bilimlerle sınırlı bir yaklaşım olarak görmemek gerekir. Pozitivism, bir dünya görüşü, bir siyaset biçimi olmak iddiasını da taşımıştır. Pozitivist anlayışta gerçek anlamda demokratik bir anlayışa yer yoktur.

Çokkültürlülüğün dünyadaki yansımalarına değindiği adı geçen bölümde değinen yazar ABD çokkültürlülüğü (s. 123), Kanada çokkültürlülüğünden (s. 140), Avustralya çokkültürlülüğünden (s.148) ve kimlik arayışındaki AB çokkültürlülüğünden örneklerle devam ederken Müslüman kimliğinin Batı'da ciddi bir tehdit unsuru olarak görüldüğü tespitiyle bu bölümü nihayete erdiriyor. İsveç'te çokkültürlülük ve Türkler başlığını taşıyan ve çalışmanın uygulamaya konulduğu bölümde yazar, Türklerin durumu ve İsveç'teki çokkültürlülük söylemi üzerine bazı değerlendirmede bulunuyor. Yazara göre İskandinav bölgesinin önemli ülkelerinden biri olan İsveç, sosyal refah devleti olgusuna dayalı politik anlayışı ve işleyen demokrasisi ile sadece Avrupa'nın değil, dünyanın önde gelen ülkelerinden biri olmuştur (...) Ayrıca XX. yüzyılın başında pek çok Avrupa ülkesinde faşizm giderek güç kazanırken, İsveç'te aksine sosyal demokrasinin giderek güç kazanması, sosyal demokrasi tarihi açısından İsveç'i kayda değer kılmaktadır (s. 175). Ayrıca çokkültürlülük politikası ekseninde İsveç, göçmen işçilere yerel seçimlere katılma ve aday olma hakkı tanıyan ilk Avrupa ülkesi olmuştur(...) Göçmenlere ve azınlık gruplarına karşı gösterilen ayrımcılık karşısında, İsveç hükümeti; renk, milliyet ve azınlık kökenine karşı yapılacak her tür ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı pratik çözümler hazırlama kararı almıştır (s. 183-4).

İsveç'e giden Türk göçmenler dönemsal anlamda üç kuşak halinde ele alınmıştır. İsveç'e işgücü göçü dalgasının yaşandığı süreçte, bu ülkeye işçi göndermeye başlayan Akdeniz ülkelerinden biri de Türkiye olmuştur. Bugün İsveç'te yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerin büyük çoğunluğu Konya kökenlidir. Özellikle Kulu ilçesi, İsveç'teki Türkiye kökenli göçmenlerin büyük kısmının bir şekilde bağlarının olduğu yer konumundadır (s. 190). Yazarın ifadesiyle Kulu'dan İsveç'e giden ilk kuşak göçmenlerin büyük çoğunluğu, vasıfsız ve eğitim seviyesi düşük insanlardan oluşmaktadır. Kulu'dan genellikle tarımla uğraşılması ve çorak topraklarda tarım yapmanın zorluğuna ek olarak, yaşanan geçim sıkıntısı, bu ilçede oturanları büyük bir umutla İsveç'e doğru sürüklemiştir (s. 194). Yaşadıkları ülkede türlü nedenlerle ayrılp İsveç'e yerleşen Türkiye kökenli vatandaşlardan ilk kuşağın hem yaş itibariyle hem de yaşam tarzları itibariyle geldikleri toprakların renklerini farklı tonlarda da olsa taşımaları ve yansıtılmalarının, asabiye duygularının üst seviyelerde olduğuna işaret eder. Dolayısıyla yaşadıkları toprakları veya ülkeyi bırakıp gelmek, oradan ciddi bir kopuş anlamına gelmemektedir. Bu anlamda hem kimlik muhafazası adına bir kaygı taşımak hem de tamamen farklı bir kültürel dünyaya girmek gibi faktörlerin, ilk kuşak göçmenlerin o kültüre entegre olmalarında negatif yönde etki ettiği söylenebilir. Yazarın değerlendirmelerinden yola çıkılacak olursa; İlk kuşak göçmenlerin kendi aralarında her ne kadar ciddi ayrışmalar yaşanmamışsa da etnisite ve bir cemaate mensubiyet gibi etkenler, grup temelli ayrışmaları tetikleyen nedenler arasında zikredilebilir.

Ebeveynlerinin gölgesinde ikinci kuşak Türk göçmenler alt başlığı altında incelenen göçmen kategorisi "Anne veya babasından biri yurtdışında doğmuş, okul çağında İsveç'e göç etmiş veya ortaokul (junior high school) yaş diliminde olan kimseler ikinci kuşaktan kişiler olarak kabul edilmektedirler (s. 218). Yazarın ifadesiyle (s. 221) birinci kuşakla kıyaslandığında, ikinci kuşaktaki Türk göçmenlerin birbirleriyle ilişkilerinin daha sınırlı düzeyde olduğu söylenebilir. İsveç'e ilk giden, bu ülkede kullanılan dile hakim olmayan ve kültürel yabancılaşmayı derinden hisseden, bir şekilde de memleketine geri dönmeyi planlayan ve ikinci kuşağa göre sayıları daha az olan birinci kuşaktaki Türk

göçmenler arasındaki sosyal sermayenin daha güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Birinci kuşağın yaşadığı türden sorunlarla daha az karşı karşıya kalan ikinci kuşaktaki Türkler arasında ilişkilerin sıklığı gittikçe seyrelemeye başlamıştır. Birinci kuşaktakiler daha fazla para biriktirmek için bazen iki işte birden çalışmalarına rağmen, başlangıçta ailelerini yanlarına almadıkları için iş dışındaki yaşamlarını genelde birlikte geçirmişler ve bu durum da onlar arasındaki ilişkileri güçlü kılmıştır. Ancak birinci kuşaktaki göçmenlerin aksine topluma entegrasyon noktasında ikinci kuşağın daha önde olmasına ek olarak ikinci kuşak, dernekleşme faaliyetleri açısından da önemli bir aşama kaydedilmesinde aktif rol üstlenmişlerdir.

Kitapta, üçüncü kuşak ise “Asimilasyon ve Entegrasyon Arasında Üçüncü Kuşak Türkler” alt başlığıyla ele alınmıştır. Yazara göre üçüncü kuşakta yer alan Türklerin, İsveç’te doğup büyümelerinden dolayı Türk kültüründen uzaktırlar (s. 234). Sosyalleşme ve kimlik edinme süreçlerinin İsveç’te gerçekleşmiş olması, bu üçüncü kuşak göçmenlerin İsveç kültürüne daha yakın ve yatkın olmalarının en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Birinci ve nispeten ikinci kuşaktaki memleket hasreti ve memlekete gitme isteği, üçüncü kuşakta neredeyse yok denecek gibidir. Nitekim tatil yeri tercihleri de bu değerlendirmeyi haklı bir zemine oturtuyor. Aslında üçüncü kuşağın, geldikleri ülkeden ve kültürel değerlerden kopuk olmasını sadece sosyalleşmenin bir sonucu olarak görmek, naif bir değerlendirme olarak kalacaktır. Nitekim her sahip olduğu bir değerler dünyası ve bu değerlerin devamlılığını sağlamak için uyguladığı programlar mevcut. Bu değerler dünyasının dışına çıkmak, o ülkenin bütünlüğüne bir tehdit unsuru olarak görülmektedir. Her ne kadar bir eklenti unsuru olarak görülen göçmenler bu programın dışındaymış gibi görünse de nihayetinde o kültürel dünyanın bir parçası haline gelmiş oluyorlar. Farklı bir kültürel dünyadan çıkıp bambaşka bir dünyaya yerleşmenin farklı sonuçları olmaktadır: a) gidilen ülkenin kültürel değerlerinin içselleştirilerek öz değerlerle harmanlanması ve entegrasyonun gerçekleşmesi b) kendi kültürel değerlerinin korunması adına diğer kültürlerin ötekileştirilmesi ve böylece ya toplumdan kopuşların (marjinalleşmenin) ya da çatışmaların (zenofobi) meydana

gelmesi c) mevcut egemen siyasal güçlerin, kendi değerlerine tehdit olarak gördükleri unsurları asimilasyona tabi tutması. Sunuşlar arasında gerçekleşmesi en makul ama en zor olanın entegrasyon olduğunu ifade etmek gerekiyor. Entegrasyon, spontane bir sürecin sonunda elde edilen bir sonuçtur. Asimilasyon ise belli bir program dahilinde, insanların kendi kimlik ve değerlerinden vazgeçmelerini ister. Ve bu süreç cebri uygulamalar, ideolojik yeniden üretimler (iletişim kanalları, eğitim vs.) üzerinden yürütülmektedir. İsveç'e giden göçmenlerin ilk ve ikinci kuşağını tam kapsamasa da, üçüncü kuşak hem asimilasyonun hem de entegrasyonun varlığını dillendiren tezlerin imdadına yetişiyor. Nitekim her iki tezin de elini güçlendirecek veriler mevcut.

Sonuç kısmından önce göçmelerin yaşadıkları ayrımcılıkları da ele almıştır. Yazara göre öteki Batı ülkeleri ile kıyaslandığında İsveç, göçmenlere karşı oldukça pozitif bir noktada yer almasına karşın, özellikle 1990'lardan sonra göçmen politikasında gözlemlenen değişimler, genel olarak İsveç'teki göçmen gruplarını ve bu gruplardan biri olan Türkleri olumsuz etkilemiştir. Göçmenlerin Avrupa'daki deneyimleri genel olarak incelendiğinde, özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde bu grupların, yabancı düşmanlığına (xenophobia) ve ırkçılığa maruz kaldıkları görülmektedir (s. 242). ayrıca İsveç'te yaşayan Türklerin bugün karşı karşıya kaldıkları önemli sorunlardan bir tanesi de islamofobi meselesidir. Medeniyet kimliği açısından bakıldığında bunun sadece Türklerin değil, Müslüman inanca sahip öteki göçmen kökenli vatandaşların da yaşadıkları bir sorun olduğu görülmektedir (s. 255). Bunların dışında senatoda soykırım tasarısının geçmesi de yaşanan problemlere ve ülkenin uyguladığı göçmen politikalarının içeriğine dair bilgiler vermektedir.

Eser, İsveç'te yaşayan Türk göçmenlerin içerisinde buldukları durumu resmetmesi ve bir emek ortaya koymasından dolayı şüphesiz değerli bir çalışma. Orada yaşayan Türklerin mevcut kültürel ve siyasal yapıyla yaşadığı olumlu ve olumsuz yönler ele alınmış; çokkültürlülük konusunda referans gösterilen nadir ülkelerden olan İsveç'in göçmen politikaları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Eser, farklılıkların bir arada

barış içerisinde yaşatılması için refere edilen çokkültürlülük kavramının, teoride her ne kadar kusursuz dursa da pratiğe pek de öyle yansımadığını telkin ediyor.

Araş. Gör. Ejder Uluş

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü